

Ongeveer een derde van de Vlaamse biodiversiteit is verdwenen of dreigt te verdwijnen. Om het verlies aan biodiversiteit te stoppen worden onder andere soortbeschermingsplannen opgesteld. Een probleem is echter dat de soortkeuze, methode en uitvoer van soortbeschermingsplannen volledig ad hoc gebeurt.

Soortenbeleid in Vlaanderen

Luc De Bruyn

Soorten bedreigd

Volgens recente schattingen zouden er tussen de 40.000 en 50.000 soorten in België voorkomen, waarvan ongeveer 80% in Vlaanderen gevonden wordt (tabel 1; Van Goethem, 1998). Waarschijnlijk zijn deze waarden nog een onderschatting, zeker wat de ongewervelden betreft. Zo zijn er bijvoorbeeld ongeveer 4.500 soorten Diptera (vliegen en muggen) gerapporteerd voor de Belgische fauna (Grootaert et al., 1991). Uitgaande van de checklisten van de ons omringende landen wordt de totale Diptera soortenrijkdom geschat op meer dan 6.000. Ongeveer een derde van de soorten die de laatste 1000 jaar in Vlaanderen voorkwamen zijn verdwenen of dreigen te verdwijnen (tabel 1). De kennis van de status van de Vlaamse biodiversiteit is sterk gedomineerd door gewervelde dieren en planten (tabel 1; De Bruyn et al., 2003). Voor paddenstoelen en ongewervelden, die niet alleen meer dan 90% uitmaken van onze biodiversiteit, maar ook belangrijke ecologische functies uitoefenen in onze ecosystemen, is slechts van 15% een Rode Lijst beschikbaar. Ook hier zijn het vooral de populaire, grotere en/of veelkleurige soortengroepen (vlinders, libellen, ...) die aandacht krijgen. Dit fenomeen doet zich niet alleen voor op Vlaamse schaal, 89% van de Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten zijn gewervelden en vaatplanten; slechts 11% zijn ongewervelden. Vaak wordt gesteld dat als we ervoor zorgen dat de vogels en de zoogdieren het beter doen, de andere diergroepen ervan zullen profiteren. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat dit niet het geval is, daar ongewervelden andere eisen stellen aan hun omgeving (o.a. New, 1999).

Interessant om op te merken is dat, indien we de gekende bedreigingsstatus extrapoleren en uitgaande van de geschatte biodiversiteit, van de 40.000 soorten die in Vlaanderen voorkomen, er 14.000 op de Rode Lijst zouden staan. Dit zou betekenen dat ongeveer 5.000 soorten reeds verdwenen zouden zijn voordat ze 'ontdekt' werden; een groot aantal dus!

Volgens het Vlaamse Milieu en Natuurbeleidsplan (Vlaamse Regering, 2007) is het doel van het soortenbeleid de huidige soortendiversiteit te bestendigen en bevorderen. Een instrument binnen het soortenbeleid om het behoud van soorten te verwezenlijken is het opstellen van soortbeschermingsplannen.

Soortbeschermingsplannen

Momenteel zijn er 12 soortbeschermingsplannen (voor totaal 28 soorten; waarvan 17 soorten vleermuizen) opgemaakt (tabel 2; De Bruyn et al., 2007). In maart 2007 is het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) ook begonnen met het opstellen van soortbeschermingsplannen voor Knoflookpad en Waterrietzanger (Universiteit Antwerpen). In 2005 produceerde het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) een rapport over de toestand van de akkervogels in Vlaanderen (Dochy & Hens, 2005) waarin ook beschermingsmaatregelen geformuleerd worden die als basis gebruikt kunnen worden voor het opstellen van een effectief soortbeschermingsplan. Een probleem bij het opstellen van soortbeschermingsplannen is dat er totaal geen regie en coördinatie is. Of een plan opgesteld wordt, hangt af van persoonlijk initiatief. Soortkeuze en methode voor het

opstellen van soortbeschermingsplannen gebeurt volledig ad hoc. Er zijn geen criteria opgesteld die aangeven welke soorten prioriteit verdienen. Zoals uit tabel 2 blijkt zijn het vooral de gewervelde dieren, meer bepaald de zoogdieren (20 van de 28 soorten) die in de belangstelling staan. Er is slechts één soortbeschermingsplan opgesteld voor ongewervelden en geen enkel voor planten of paddenstoelen. Daarnaast zijn er ook geen richtlijnen of criteria voorzien waaraan die plannen minimaal moeten voldoen, waardoor er sterke verschillen zijn in de opzet en wetenschappelijke kwaliteit van de plannen.

Uitvoering

Net als bij het opstellen van de soortbeschermingsplannen is er ook geen sturing en coördinatie bij de uitvoering. Er is geen afwegingskader, er zijn geen kwantitatieve (toetsbare) doelstellingen, middelen voor implementatie en monitoring ontbreken. Of een plan al dan niet uitgevoerd wordt en welke acties dan ondernomen worden, hangt veel af van de willekeur van de lokale beheerder. In een aantal gevallen worden acties uitgevoerd zonder dat er vooraf een wetenschappelijk onderbouwd soortbeschermingsplan werd opgesteld. Slechts in uitzonderlijke gevallen wordt een monito-

Tabel 1. Geschat aantal soorten en het aantal soorten met gekende Rode Lijststatus voor Vlaanderen

	geschat aantal soorten		Status			
	aantal	procent	Totaal	% Gekend	Verdwenen	Rode Lijst ³
België	40.000 - 50.000 ¹					
Vlaanderen	32.000 - 40.000	80				
Paddenstoelen	5.000 - 6.000	16	552	10	43	230
Flora ²	2.680 - 3.600	8	2.089	58-78	44	247
Ongewervelden	24.000 - 30.000	75	1.741	6-7	114	437
Gewervelden	295	<1	295	100	27	67

¹ virussen, bacteriën, Protista, 'algen' niet begrepen.

² vaatplanten, mossen, korstmossen.

³ categorieën met verdwijnen bedreigd, bedreigd en kwetsbaar (IUCN categorieën aangepast voor Vlaanderen volgens Maes & van Swaay, 1997).

ring voorzien die moet nagaan of de uitgevoerde acties daadwerkelijk hun doel bereiken. Algemeen kunnen we stellen dat het soortenbeleid een centrale visie mist. Er is dringend nood aan criteria die een objectieve evaluatie en prioritering moeten mogelijk maken.

Voor een aantal soorten zoals Vroedmeesterpad en Adder worden de soortbeschermingsplannen helemaal niet uitgevoerd, voor andere zoals Knoflookpad, Gentiaanblauwtje, Hazelmuis en Nachtzwaluw, slechts lokale acties. Slechts voor een aantal soorten wordt meer gestructureerd gewerkt.

DAS

In opdracht van ANB voert Regionaal Landschap Dijleland vanaf 2004 het beschermingsplan voor de Das in het zuidelijk deel van de provincie Vlaams-Brabant en het taalgrensgebied uit. Tijdens het eerste jaar werd veel aandacht besteed aan het informeren en sensibiliseren van doelgroepen (jagers, landbouwers, boseigenaars, overheden en natuurverenigingen) en het grote publiek. Daarnaast werden bekende Dassenburchten geïnventariseerd en Dassenwaarnemingen genoteerd en werd er een lokale Dassenwerkgroep opgericht. Het tweede en derde jaar stond voornamelijk in het teken van het adviseren en uitvoeren van landschapsinrichtingsmaatregelen. Het gaat hier dan onder meer om de aanleg van hoogstamboomgaarden, de aanplant van houtkanten en het realiseren van ontsnipperingsmaatregelen.

HAMSTER

Eind 2004 werden ter bescherming van de Hamster kerngebieden afgebakend. In 2005 werd op enkele plaatsen de graanoogst opgekocht door ANB. Het gekochte graan bleef op de akker staan tot november, waarna het door de landbouwer werd ondergewerkt om de Hamsters te verzekeren van voldoende voedsel, wintervoorraad en bescherming tegen predatoren. Voor 2006 werd door ANB een speciaal Hamstervriendelijk beheer uitgewerkt. Dit omvat een teeltrotatie die in elk seizoen permanent beschutting biedt tegen predatoren, en in voldoende voedsel voorziet. Het beheer wordt toegepast voor een periode van zes jaar. Het vervolg van het project na zes jaar zal afhankelijk zijn van evaluatie. Dankzij de zeer goede samenwerking met de landbouwsector, kon ANB meer dan 32 hectare Hamstervriendelijk

Hamsteruitzetting te Bertem (Vlaams Brabant) door het ANB in mei 2007 (foto: Joachim De Maeseneer).

laten beheren.

Daarnaast biedt de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) de kans aan landbouwers om een Hamsterbeheersovereenkomst af te sluiten. Deze beheersovereenkomsten hebben tot doel het areaal van Hamstervriendelijke akkers uit te breiden. Vermits genetisch onderzoek uitwees dat de Vlaamse populaties een hoge inteeltcoëfficiënt vertonen, werden in 2007 30 vrouwelijke Hamsters uitgezet om de genetische diversiteit te verhogen. Enkele weken later werden ook 30 mannetjes uitgezet. De dieren waren nakomelingen van twee Belgische mannetjes gebruikt in het Nederlandse kweekprogramma met Nederlandse vrouwtjes. Alle vrijgelaten dieren zijn voorzien van een microchip (om dieren individueel te kunnen herkennen), een derde deel ook met een zender. Daarnaast is er een jaarlijkse monitoring van de burchten. Tenslotte zullen ook de nakomelingen genetisch gescreend worden.

VLEERMUIZEN

Het in 2007 opgestarte Life project BatAction (www.bataction.be) voor vleermuizen is gericht op de bescherming van de Meer-vleermuis, de Ingekorven vleermuis en de Bechsteinvleermuis. Het is de bedoeling om het complex netwerk (zomer- en winterverblijfplaatsen, voedselgebieden, routes tussen deze gebieden) waarbinnen deze vleermuizen leven, beter te beschermen. Men gaat er daarbij vanuit dat dit ook andere vleermuissoorten ten goede zal komen. Naast het Life project zijn er verschillende individuele acties (o.a. beheer forten, mergelgroeves, ijskelders, kerkzolk-

ders) uitgevoerd door ANB, gemeentes, provincies en particuliere organisaties zoals Natuurlandpunt en de Jeugdbond voor Natuur en Milieu, die toegespitst zijn op vleermuizen.

BEVER

De Europese bever is aanwezig in Vlaanderen sinds 2000 via kolonisatie uit Wallonië en Nederland en via herintroductie (De Bruyn, 2005). Er is (nog) geen soortbeschermingsplan opgesteld. Kort na de herintroductie werden wel studies uitgevoerd naar de haalbaarheid en ontwikkeling van beverpopulaties (Niewold, 2004; Haskoning, 2005). Volgens deze studies zou de Europese bever geheel Vlaanderen kunnen koloniseren. Gebaseerd op een combinatie van de ecologie van de soort en beleidsmatige overwegingen werden gebieden bepaald die mogelijk geschikt zouden zijn voor de soort. De aanbevelingen worden nu doorvertaald naar praktische afspraken met de waterbeheerders in het kader van het beheer van de waterlopen.

VISSEN

In het kader van de opmaak van de bekkenbeheersplannen zijn er door ANB in 2006 per rivierbekken concrete doelstellingen opgesteld voor de vissoorten Beekprik, Bittervoorn, Grote en Kleine modderkruiper, Rivierdonderpad en Rivierprik, en zijn voor elke vissoort beheermaatregelen opgesteld. Via de werkgroep Ecologisch Waterbeheer van de Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid worden de nodige afspraken gemaakt met de waterbeheerders om de beheermaatregelen in het

kader van de soortherstel- en soortbeschermingsprogramma's te implementeren. Voor Kwabaal, Serpeling en Kopvoorn werden door INBO gedurende de voorbije jaren haalbaarheidsstudies uitgevoerd naar de mogelijkheden voor herstel van populaties in enkele rivieren (o.a. Dillen et al., 2005). Voor Kwabaal werd ook reeds een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de eerste pilootinintroducties in de Bosbeek en in de Grote Nete (Coeck et al., dit nummer). Serpeling werd ook uitgezet, maar wordt niet gemonitord. Kopvoorn, die reeds in het verleden werd uitgezet met wisselend succes, wordt nu ook opnieuw geherintroduceerd, maar de nieuwe uitzettingen werden nog niet opgevolgd.

LOKALE ACTIES

Eind 2005 startte de provincie Limburg samen met Regionale Landschappen en met steun van Europa het project 'Gemeenten adopteren Limburgse soorten'. Dit project moedigt de gemeenten aan een bedreigde, typisch Limburgse

plant- of diersoort te adopteren. De gemeenten die een bepaalde soort adopteren, moeten ook werkelijk iets aan de bescherming bijdragen. In 2003 voerde het INBO een studie uit om te bepalen welke de prioritair te beschermen soorten voor Limburg zijn (Colazzo & Bauwens, 2003). Een projectbureau schrijft actieplannen die onmiddellijk op het terrein kunnen uitgevoerd worden. (inclusief monitoring). Op dit moment heeft elk van de 44 gemeenten een soort geadopteerd.

Maar soortbescherming is niet genoeg

We willen benadrukken dat soortbescherming niet genoeg is. Om te overleven hebben soorten immers een habitat nodig om zich te voeden, te overwinteren en/of voort te planten. Deze habitats staan onder sterke druk van algemene milieufactoren zoals vermessing, verdroging, vervuiling, versnippering, klimaatverandering, ... Het is dan ook van belang om tot een algemene milieuverbetering te komen. Soortgericht en gebiedsgericht beleid moeten aanvul-

lend werken. Soortgerichte acties helpen niet als de gebieden niet voldoen aan de basiseisen van de soort. Langs de andere kant is een algemene verbetering van de habitat en milieukwaliteit niet steeds voldoende om een bedreigde soort in stand te houden (Van Dyck, 2004). Een goed doordachte selectie van soorten uit verschillende taxonomische groepen levert meer en vooral complementaire informatie op over hoe gebieden moeten ontwikkeld of ingericht worden en hoe verschillende natuurwaarden op elkaar kunnen worden afgestemd.

Vanuit het beleid wordt wel gemeld dat er momenteel wordt gewerkt aan een nieuw uitvoeringsbesluit inzake soortbescherming. Dit besluit heeft meerdere ambities, zoals onder meer het streven naar vereenvoudiging en uniformisering en naar een volledige en correcte omzetting van de relevante EU-regelgeving in Vlaamse wetgeving. Belangrijk is ook dat een transparante juridische basis zal worden voorzien voor het voeren van een soortenbeleid.

Tabel 2. Overzicht soortbeschermingsplannen en soortbeschermingsacties in Vlaanderen

Groep	soort	wetenschappelijke naam	Europese status	Vlaamse Rode Lijststatus	Soortbeschermingsplan	Acties
Amfibieën	Boomkikker	<i>Hyla arborea</i>	HRL-IV	Met verdwijnen bedreigd	1996	Ja
	Vroedmeesterpad	<i>Alytes obstetricans</i>	HRL-IV	Bedreigd	1994	Neen
	Knoflookpad	<i>Pelobates fuscus</i>	HRL-IV	Bedreigd	Is gepland	Ja
Reptielen	Adder	<i>Vipera berus</i>		Met verdwijnen bedreigd	1995	neen
Vissen	Beekprik	<i>Lampetra planeri</i>	HRL-II	Kwetsbaar	1996	Neen
	Bittervoorn	<i>Rhodeus sericeus amarus</i>	HRL-II	Onvoldoende gekend	Geen	Ja
	Grote modderkruiper	<i>Misgurnus fossilis</i>	HRL-II	Onvoldoende gekend	Geen	Ja
	Kleine modderkruiper	<i>Cobitis taenia</i>	HRL-II	Zeldzaam	1999	Neen
	Kopvoorn	<i>Leuciscus cephalus</i>		Zeldzaam	Geen	Ja
	Kwabaal	<i>Lota lota</i>		Verdwenen	Geen	Ja
	Rivieronderpad	<i>Cottus gobio</i>	HRL-II	Zeldzaam	1999	Neen
	Rivierprik	<i>Lampetra fluviatilis</i>	HRL-II, IV & V	Zeldzaam	Geen	Ja
Serpeling	<i>Leuciscus leuciscus</i>		Zeldzaam	Geen	Ja	
Vlinders	Gentiaanblauwtje	<i>Maculinea alcon</i>		Bedreigd	2000	Ja
Vogels	Nachtzwaluw	<i>Caprimulgus europaeus</i>	VR-I	Kwetsbaar	2002	Ja
Zoogdieren	Bever	<i>Castor fiber</i>	HRL-II & IV	Onvoldoende gekend	Geen	Ja
	Das	<i>Meles meles</i>		Bedreigd	1991	Ja
	Hamster	<i>Cricetus cricetus</i>	HRL-IV	Ernstig bedreigd	2001	Ja
	Hazelmuis	<i>Muscardinus avellanarius</i>	HRL-IV	Bedreigd	2007	Ja
	Vleermuizen (17 soorten)	<i>Chiroptera</i>	HRL-II & IV	Niet bedreigd tot met uitsterven bedreigd	2000	Ja

HRL = Habitatrichtlijnsoort; VRL = Vogelrichtlijnsoort; I, II, IV en V verwijzen naar respectievelijke bijlagen. Rode Lijstcategoriegén zijn IUCN categorieën aangepast voor Vlaanderen volgens Maes & van Swaay, 1997.

Literatuur

Bruyn, L. De, 2005. Zoogdieren. In: Dumortier, M., L. De Bruyn, M. Hens, J. Peymen, A. Schneiders, T. Van daele, W. Van Reeth, G. Weyembergh & E. Kuijken (eds) Natuurrapport 2005. Toestand van de natuur in Vlaanderen. Cijfers voor het beleid. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 24, Brussel: 61-66 (www.nara.be).

Bruyn, L. De, A. Anselin, D. Bauwens, S. Colazzo, D. Maes, G. Vermeersch & E. Kuijken, 2003. The status of biodiversity in Flanders 10 years after Rio. Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen 73-suppl.:37-47.

Bruyn, L. De, A. Anselin, J. Coeck, G. De Knijf, K. Devos, O. Dochy, D. Maes & G. Vermeersch, 2007. Soorten. In: Dumortier, M., L. De Bruyn, M. Hens, J. Peymen, A. Schneiders, T. Van daele & W. Van Reeth (eds) Natuurrapport 2007. Toestand van de natuur in Vlaanderen. Cijfers voor het beleid. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.M.2007.4, Brussels, Belgium: 25-37 (www.nara.be).

Colazzo, S. & D. Bauwens, 2003. Aanwijzen van prioritaire soorten voor het natuurbeleid in de provincie Limburg. Verslag van het Instituut voor Natuurbehoud, 5. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.

Dillen, A., S. Martens, R. Baeyens, W. Van Gils & J. Coeck, 2005. Habitatievaluatie en biotoopherstel ten behoeve van de visfauna in zones van de habitatrictlijn. Rapporten van het instituut voor natuurbehoud, 3. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.

Dochy, O. & M. Hens, 2005. Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden : beschermingsmaatregelen voor akkervogels. Rapporten van het instituut voor natuurbehoud, 1. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.

Dyck, H. Van, 2004. Zonder soortenkennis geen efficiënt natuurbeleid. *Natuur.Focus* 3:59-61.

Goethem, J. Van, 1998. First national report of Belgium to the convention on biological diversity. Royal Belgian Instituut of Natural Sciences, Staatssecretariaat voor Veiligheid, Sociale Integratie en Leefmilieu, Brussel.

Grootaert, P., L. De Bruyn & M. De Meyer, 1991. Catalogue of the Diptera of Belgium. Studiedokumenten van het K.B.I.N., Brussel.

Haskoning, 2005. Overwegingkader voor de aanwezigheid van de bever in de valleigebieden in Vlaanderen. Agentschap voor Natuur en Bos. 2005/NVP/01.

Maes, D. & C.A.M. van Swaay, 1997. A new methodology for compiling national Red Lists applied to butterflies (Lepidoptera, Rhopalocera) in Flanders (N-Belgium) and the Netherlands. *Journal of Insect Conservation* 1:113-124.

Ingerichte munitiebunker voor vlemuizen in het kader van Life-project BatAction te Dendermonde (Oost-Vlaanderen) (foto: Joachim De Maeseneer).

New, T.R., 1999. Entomology and nature conservation. *European Journal of Entomology* 96:11-17.

Niewold, F.J.J., 2004. De onverwachte terugkeer van de bever in Vlaanderen. Kansen, knelpunten en ondersteunende maatregelen. Alterra rapport 996, Alterra, Wageningen.

Vlaamse Regering, 2007. Milieubeleidsplan 3+ 2008-2010. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

Summary

Species conservation policy in Flanders

About one third of Flanders' Biodiversity has disappeared or is in danger. To stop this biodiversity loss species protection plans are drawn up. At present, 12 species protection plans are formulated (28 species). Management actions in the field are carried out for 13 taxa. These plans and actions are briefly discussed. A general conclusion is that the species choice, methodology and implementation of species conservation plans lack structure and are on an ad hoc basis.

Dankwoord

Het Agentschap voor Natuur en Bos, Afdeling Beleid, Cel Fauna & Flora wordt bedankt voor het becommentariëren van de tekst.

Dr. L. De Bruyn

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

(INBO)

Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel

Universiteit Antwerpen, Departement Biologie

Groenenborgerlaan 171, B-2020 Antwerpen

e-mail: luc.debruyne@inbo.be